

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ*

A gyufagyártás történetéből

RÖVID KRONOLÓGIA

A hazai gyufagyártás 19. századi történetében olyan úttörőről tudunk, mint Irinyi János. A századforduló tájékán 22 gyufagyárat tartottak nyilván Magyarországon. 1946-ban 3 gyufagyár működött: a budafoki, a kecskeméti és a szegedi, majd a kecskeméti bezárták. 1990-ben a Gyufai Vállalat keretében a többször korszerűsített Budafoki és Szegedi Gyufagyár hazai és exportpiacokra egyaránt szállított. Az 1990-es évek privatizációja során ezek a gyárak a Swedish Match tulajdonába kerültek. A Swedish Match Hungária Kft. 1998-ban a Budafoki Gyufagyárban megszüntette a gyártást.

GYUFÁK, GYÚJTÓK

A faipar oldaláról nézve a gyufaipar az elsődleges feldolgozásnak olyan sajátos területe, amely az erdőgazdálkodás által kitermelt fanyersanyagot közvetlenül a végső felhasználás számára dolgozza fel. Nyárfa alapanyagból, hámozással készül a gyufaszál és klasszikus technológiával a gyufadoboz is. A gyufagyártásban, amely fokozottan tűz- és robbanásveszélyes tevékenység, ötvöződik a fafeldolgozás, a vegyi anyagok felhasználása, a papírfeldolgozás és a nyomdaipari tevékenység. A gyufagyártás további sajátossága volt mindig is a külföldi, pontosabban a svéd érdekeltség és fejlesztési irány.

A mai gyufa őse a 19. század elején Franciaországban keletkezhetett. Az első gyufák ütésre, dörzsölésre gyulladtak. A biztonsági gyufa Svédországból, Jönköpingből terjedt el az egész világon. Csak a dörzsfelületen gyújtható meg és a benne lévő anyagok doboznyi mennyiségben nem hatnak mérgezően az emberre.

A gyufákat alakjuk, méretük és funkciójuk szerint lehet csoportosítani. Legismertebbek a dobozos, vagy dobozgyufák, amelyek dobozból (bel- és küldoboz) és gyufaszálból állnak. A küldobozra ragasztott, vagy újabban nyomtatott gyufacímkét szinte a dobozgyufa megjelenése óta gyűjtik is. A doboz régebben fából készült, ma inkább papírból (kartonból) gyártják. A normál gyufaszálnál hosszabbak a gáz- és még hosszabbak a kandallógyújtók. A levélgyufák papírborító-

* Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, 1055 Budapest Kossuth Lajos tér 11.

ból és karton belsőből állnak. A dörzsfelület a borítón van, és a betétrészt látják el fejjel. A különleges gyufák közül leginkább a vihargyújtók ismertek. Ezek meggyújtás után a szeles, nedves környezetben is égnek. Nem mindenki tudja, hogy a háztartási gyufa akkor jó, ha meggyújtásakor nem szétrobbanva gyullad, a gyufaszál feléig ég, majd önmagától elalszik. A meggyulladást a dörzsmassza segíti elő, az égést a gyufaszál feléig a paraffin, míg a szál másik felén égésgátló anyagot alkalmaznak.

A 19. SZÁZAD

Bécsben 1833-ban alapították az első gyufagyárat. Már 1838-ban a bécsi kórházban addig ismeretlen új betegséget állapítottak meg az orvosok egy munkásleányon, aki gyufagyári munkája közben kapta azt: a fogak és az állkapocs roncsolását foszforforgózik okozták. Évtizedeken át igyekeztek ezt az ártalmat legyőzni az egyéni tisztaság követelményeivel, a fogak különös gondozásával, de az eredmény nem volt kielégítő. Végre nemzetközi megállapodással kirekesztették a gyufagyártásból az ártalmas fehér foszfor használatát.

Az 1830-as évek második felétől a mai főváros területén manufaktúrában folyt a gyufagyártás, melynek reprezentáns képviselője volt **Irinyi János, Kohn György, Zucker Lázár, Schuller Frigyes** és a lengyel származású **Zarzetzky József**. Ismeretes, hogy a zajtalanul gyulladó, kén nélküli gyufát Irinyi János találta fel 1836-ban Bécsben. A Zarzetzky-gyár színes fejű gyufákból kirakott látképét az 1867. évi Párizsi Világkiállításon sok látogató megcsodálta (jelenlegi helye szerencsére az Országos Műszaki Múzeumban van, ellentétben a Budafoki Gyufagyár hasonló látképével, amely a Swedish Match tulajdonába került és lehet, hogy már Svédországban a Jönköpingsi Gyufamúzeum gyűjteményét gyarapítja).

IRINYI JÁNOS ÉS GYUFAGYÁRA

A zajtalanul, pontosabban nem robbanásszerűen gyulladó, kén nélküli foszforos gyufát az iskolai tanulmányainkból is ismert Irinyi János találta fel 1836-ban.

1939-et írtak, amikor önálló vállalkozóként első magyarországi gyufagyárát a pesti Terézvárosban, a Nyár u. 23. alatt alapította. Üzemét 1839-ben az Ősz u. és József u. sarkára (ma VIII. Mikszáth K. tér 1-be) (emléktábla), majd a belvárosi Városház tér 9. alatti Müller-házba telepítette át (ma ELTE Bölcsészettudományi Kar). Átlagban 50–60 embert foglalkoztatott. Gyufáit 5000 darabonként 25 garasért hozta forgalomba, ugyanez a mennyiség Bécsben 35 garasba került. A nagy kereslet napi 500–600 ezer szál gyártását eredményezte.

A régi fajtájú gyufák gyártóinak zaklatása miatt Irinyinek tevékenységét rövid időre abba kellett hagynia (ugyanis raktárát hatóságilag lezárták), majd **Schönwald Hermann** pótkávékészítővel társult a Király utcában – legalábbis ennyit ír erről a Budapest Lexikon (1993).

PARAJDI GYUFAGYÁR – PARAJD (MA PARAID – ROMÁNIA)

Az 1858-ban alapított, korszerű gépekkel felszerelt, ugyanakkor rossz munkakörülmények között dolgozó gyár 1874-ben 20–25 millió csomag gyufát termelt, munkaalkalmat biztosítva 60–80 felnőtt dolgozónak.

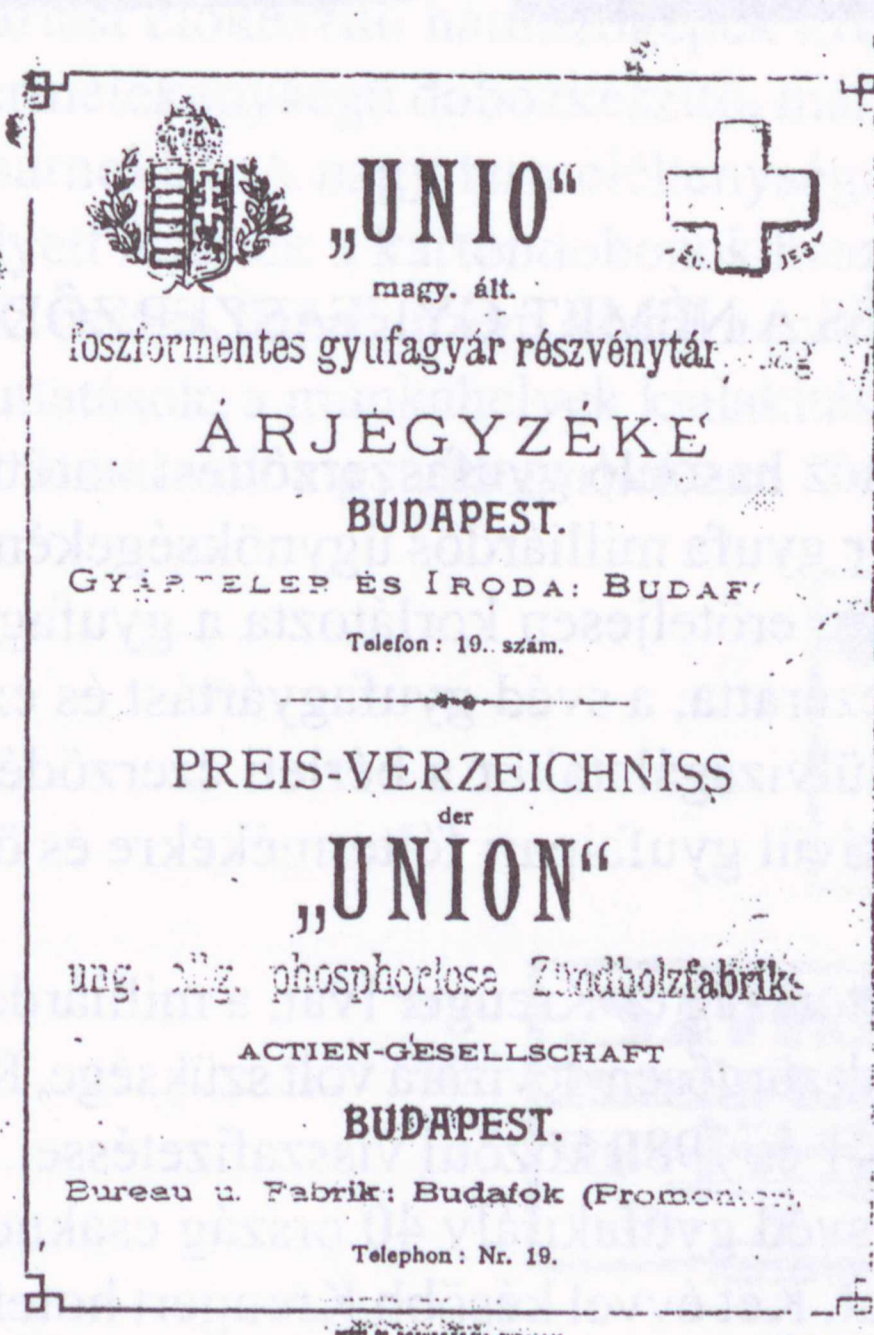
A gyár évente 2400–3200 úrméter hasábfát vásárolt az „ősi marosszéki nemes székely birtokosság”-tól. Elévülhetetlen azonban az a nyereség is, amelyet a természetvédelem, az erdő megbecsülésének gondolata, **Jékely Lajos** gyufagyári tisztviselő fiának költészete által kaptunk (Kádár, 1993). A fiú neve **Áprily Lajos** (1887–1967). A gyufagyár Parajdon 40 évig működött, Áprily Lajostól azonban az erdők világának, az erdészek munkájának népszerűsítése verseiben, mondhatni, megmaradt.

A 20. SZÁZAD

A 19. és 20. század fordulójának tájékán, a gyufagyártás első nagy fejlődési szakaszában 22 hazai és külföldi érdekeltségű gyufagyár működött az országban. A termelés olyan helyekre tele-

pült, ahol az értékesítés és a gyártáshoz szükséges vegyi és faanyag biztosított volt. Európában az 1850-es években már gyufaipari gépeket gyártottak. Viszonylag korán kialakult a famegmunkálás gépi technológiája, a massaörlés-keverés gépesítése és a szárítás technikája. A századfordulón több hazai gyufagyár a kornak megfelelő modern gépekkel rendelkezett, s mindezek alapján a gyáriparhoz volt sorolható.

A magyar gyufaipar kialakulását az jellemzi, hogy több, mint fél évszázadon át hazai tőkével, főleg egyéni vállalkozások formájában fejlődött. A századforduló körül tőkeerős részvénytársaságok alakultak, majd megkezdődött a külföldi tőke behatolása. A külföldi érdekeltségű gyárak (Budafok, Győr és Temesvár) 1904-ben megalakították a Magyarországi Gyufagyárosok Elárúsító Irodáját. Ekkor Besztercebányán, Eszéken, Rózsahegyen is működött gyufagyár. 1915-ben az osztrák SOLO Konzern jelentős részesedést szerzett a magyar gyufagyártásban, létrehozva a SZIKRA Magyar Gyújtógyárak Rt.-t. Ezzel egyidejűleg átfogó fejlesztés indult meg az rt. gyáraiban, amelynek következtében több kisebb gyár tönkrement. 1928-ban a svéd STAB monopólium szerzett többségi tulajdonosi érdekeltséget a hazai gyufagyártásban. 1929-ben 10 volt a gyárak száma. A fejlesztés eredményeként 4, majd később 3 gyárba koncentrálták a termelést: Budafokra, Kecskemétre és Szegedre.

„Unió” gyufagyár, árjegyzék címlap (1900 k.)

„Unió” gyufagyár, árjegyzék címlap (1900 k.)

GYUFASZERZŐDÉSEK, A MAGYAR-SVÉD GYUFASZERZŐDÉS

A magyar kormány 1928. május 16-án a svéd Svenska Tändstick Aktiebolaget (STAB) céggel szerződést kötött. Ennek értelmében a STAB négy bank útján 36 millió dollár kölcsönt adott a magyar kormánynak a földbirtokreform finanszírozása céljából. A svéd cég kötelezettséget vállalt arra, hogy megvásárolja a magyarországi gyufagyárakat, a kormány viszont arra kötelezte magát, hogy 50 év alatt Magyarországon a STAB-on kívül más cég nem kaphat gyufagyártási engedélyt. Ezzel a STAB átvette a magyar gyufaipart Magyar Általános Gyufaipari Rt. néven. Az rt. alaptőkéje 12 millió pengő lett, 200 ezer db 60 P névértékű részvénnel. Ebből 32 ezer db magyar, 168 ezer db svéd tulajdonba került.

A svéd irányítás a SOLO bécsi központját a tényleges irányításból rövidesen kizárta. (Itt érdemes megjegyezni, hogy az 1990-es évek privatizációja során a többségi tulajdonhoz jutott Swedish Match a Gyufaipari Kft. magyar vezetőit zárta ki fokozatosan az irányításból.) A STAB a kisebb,

nem gazdaságos üzemeket bezárta. Ezek időrendben: Albertfalva, Kiskunfélegyháza, Baja, Pesterzsébet, Tokaj, Szombathely és végül 1939-ben Gyula. A svéd vezetés emellett annyira fontosnak tartotta a rönkellátást, hogy Martonpusztán nyárfa kísérleti telepet létesített, ahol 4 féle óriás nyár nemesítésével agrárszakembert foglalkoztatott (Barna, 1981).

Gyufacímkek

A LENGYEL GYUFAMONOPÓLIUM BÉRLETE ÉS A NÉMET GYUFASZERZŐDÉS

A svéd STAB konszern 1925-ben a magyarországihoz hasonló gyufaszerződést kötött a lengyel gyufamonopólium 20 éves bérletére. A **Kreuger Ivar** gyufa milliárdos ügynökségeként létrehozott lengyel állami gyufa monopólium részvénytársaság erőteljesen korlátozta a gyufagyártást Lengyelországban, 4 gyufagyár kivételével a gyárakat bezáratta, a svéd gyufagyártást és exportot fejlesztette. 1931-ben a lengyel–svéd gyufaszerződés felülvizsgálatakor a bérleti szerződést egészen 1965-ig meghosszabbították, tárgyát a kész gyufán kívül gyufaipari féltermékekre és öngyújtókra is kiterjesztették (Bialeski, 1969).

A lengyelhez hasonló gyufaszerződés született Németország és Kreuger Ivar, a milliárdos svéd gyufagyáros között 1929-ben. Ekkor, amikor Németországnak sürgősen devizára volt szüksége, Kreuger 125 millió dollárt kölcsönzött évi 6%-os kamat mellett 1941 és 1980 közötti visszafizetéssel.

A történethez az is hozzátartozik, hogy 1930-ban a svéd gyufakirály 40 ország csaknem 150 gyárának 150 ezer dolgozója felett szerezte meg az uralmat. Két évvel később Kreugert hotelszobájában agyonlőtték. Mamutkonszernje széthullott és ezt a világgazdasági válság is siettetette. A részvények nagy részét az úgyszintén svéd **Wallenberg Marcus** bankár vásárolta fel és a céget Swedish Match (Svéd Gyufa) Részvénytársasággá alakította. A szerződés a II. világháborút követő több, mint három évtizedben is érvényben volt. Az utolsó részletre 1983. január 15-én került sor, amikor is 275 ezer dollár visszafizetésével lezárult Nyugat-Németországban a gyufagyártást korlátozó Kreuger monopólium időszaka. (Fónagy, 1984)

NÉHÁNY MŰSZAKI ADAT A BUDAFOKI ÉS A SZEGEDI GYUFAGYÁRRÓL

Visszatérve a hazai viszonyokra, a Budafoki Gyufagyár történetéből most már csak annyit emelek ki, hogy az 1894-ben alapított és 1896-ban épült gyárban az energiát 1 db stabil gőzkazán és 1 db 60 lóerős gőzgép biztosította. A gőzgép transzmisszióval hajtotta a hámozógépeket. Az „új” gyárhoz 1904–1905-ben felépített energiatelepen a 152 m² alapterületű kazánházban 2 db vegyes tüzelésű gőzkazán üzemelt. Az energiatelephez tartozott még két gépház, amelyekben egy-egy gőzgép állt. A két gőzgép együttes teljesítménye 100 LE volt (80 LE-s beépített teljesítménye ebben az időben a szakmában csak a rákospalotai FURLEM-nek, a Furnér- és Lemezműveknek volt, ahol 5 keretfűrészgép működött).

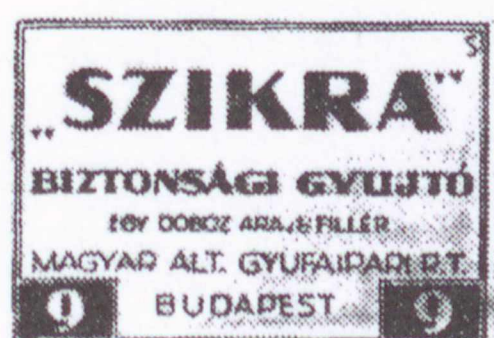
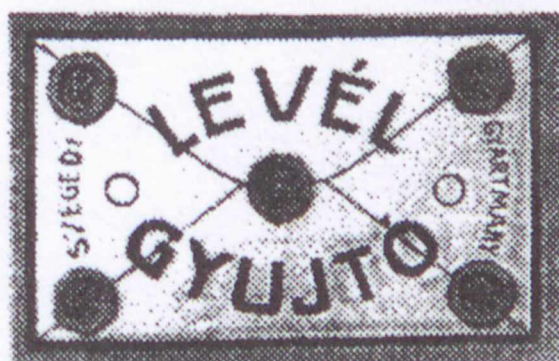
A Szegedi Gyufagyárról kiemelésre érdemes, hogy a gyufagyártást Szegeden 1858-ban kezdték meg. A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1881-es jelentése szerint „a szegedi gyufagyár készíti a legtöbb és legkorszerűbb gyufát, mivel viszonylag korszerű berendezéssel dolgozik. A államosítás után a budapesti központú Gyufaipari Vállalat része lett (Barna, 1994). A Szegedi Gyufagyár ma is működik, fejlődik.

A GYUFAIPARI VÁLLALAT ÉS A(Z ÚJABB) MAGYAR ÁLTALÁNOS GYUFAIPARI KFT.

A gyufagyárak 1949. évi államosítása után 3 gyufagyár működött az országban: Budafokon, Kecskeméten és Szegeden. Ezeket 1950 áprilisában a Gyufaipari Egyesülésben tömörítették, majd 1952 áprilisában ismét önállókká lettek. A Gyufaipari Vállalatot a könnyűipari miniszter alapította 1954 októberében 1310/T sz. határozatával a budafoki, a kecskeméti és a szegedi gyufagyárak összevonásával, budapesti (budafoki) székhellyel. 1959-ben a kecskeméti gyárat megszüntették, a termelést a budafoki és a szegedi gyárakba koncentrálták.

Az 1950-es, 60-as években nagyobb fejlesztés egyik üzemben sem volt. Végül 1974–76-ban került sor a budafoki és szegedi gyufagyárak átfogó rekonstrukciójára. Ennek keretében, a gyufaszálgyártást előkészítő hámozógépek kivételével, a teljes berendezést kicserélték. Gázkazánokat, nagy termelékenységű dobozkészítő, mártó-, töltő- és csomagológépeket építettek be az új, világos üzemcsarnokba. A nagy termelékenységű gépek igényeinek megfelelően a fából hámozott dobozok helyett áttértek a kartondobozok használatára.

Az összes faipari üzem közül a gyufagyárakban stabilizálódott leginkább a létszám, és a szociális juttatások, a munkahelyek kialakítása is a legjobbak között volt. Zöld növény, virág, abrosszal letakart asztal volt a gyártócsarnokban. Természetesen igen sok volt a gyárban a női dolgozó.

Gyufacímkek

A magyar gyufagyártás fejlődése folyamatosan tartott lépést a világ legkorszerűbb minőségi és műszaki színvonalával, Budafokon és Szegeden biztonsági (vagy svéd) gyufát állítottak elő. A helyi igényeken kívül a vállalat Európába, Ázsiába exportálta termékeit. A fő irányok: Németország, Hollandia, Anglia, Finnország, Ausztria.

A cég 1989-ben átalakult gazdasági társasággá és felvette a Magyar Általános Gyufaipari Kft. nevet. Az alapanyag-ellátás nagy részét a nemesnyár faállományból, hazai forrásból biztosították, a gyufagyártásban használatos kemikáliákat részben hazai gyártóktól, részben pedig importból szerezték be. A cég kapacitása az 1990-es évek elején 730 millió doboz gyufa volt 2 műszakos üzemelés mellett.

A PRIVATIZÁCIÓ ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZETT

Az 1991-ben meghirdetett privatizáció során a Gyufaipari Kft. a Swedish Match többségi tulajdonába került. A svéd cég az adásvételi szerződésben vállalat tőkeemelését portugáliai és írországi leszerelt gyárai technikájának áttelepítésével oldotta meg. Ezzel párhuzamosan saját vezérigazgatóját, fejlesztési igazgatóját hozta ide, s a magyar vállalkozástól független kereskedelmi apparátust épített ki, a gyártott gyufák és hozott öngyújtók értékesítésére. Kivásárolta a maradék kisebbségi tulajdonrészt, majd fokozatosan megszabadult az első vonalbeli magyar vezetőktől: először a főmérnöktől, majd az igazgatótól, végül a főkönyvelőtől. Pár év elteltével a Swedish Match megszüntette a termelést Budafokon, áttelepítette a berendezések egy részét Szegedre és máshová. Szegeden jelenleg reklámcélú levélgyufát gyártanak.

Nem elképzelhetetlen, hogy egy nagy múltú, 170 éves iparág, a gyufagyártás megszűnésének leszünk tanúi rövidesen.

IRODALOM

- Barna József (1971): Képek a 75 éves Budafoki Gyufagyár történetéből. Gyufaipari Vállalat, Budapest.
 Barna József (1994): 125 éves Szegedi Gyufagyár. Faipar, 1994. 2. sz.: 61–62.
 Bialeski, Andrzej (1969): Technologia produkcji zapalek. Wydawnictwo Rolnicze i Lesne. Warszawa: 12–13.
 Kádár Zsombor (1993): Székelyföldi erdészeti- és faipar-történeti jegyzetek. Erdészettörténeti közlemények XI. Országos Erdészeti Egyesület: 129, 140.
 Fónagy István (1984): Különös fejezet a gyufaipar történetéből. Erdőgazdaság és Faipar, 8–9. sz. 83.
 Magyar Ákos (1993): Hazai gyufagyártás: múlt, jelen, jövő. Faipar, 6. sz.
 Magyar Ákos–Tóth Sándor (1993): A fa és nem fa alapú gyújtók. Faipar, 12. sz. 229–231.
 Tóth Sándor (1999): A fafeldolgozás 1945 előtt. Agroinform Kiadóház, Budapest: 53–56.
 Tóth Sándor (megjelenés alatt): A fafeldolgozás 1945 után. Agroinform Kiadóház, Budapest.